

II. Принципи судочинства: проблеми правозастосування

Віктор Городовенко

доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України,
суддя Конституційного Суду України
(м. Київ, Україна)
horodovenko@ccu.gov.ua

УДК 342.56:347.91/.95

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ В УМОВАХ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВОСУДДЯ

АНОТАЦІЯ. Верховенство права є фундаментальним принципом, на якому будується демократична правова держава і функціонування судової влади в ній. Верховенство права як соціально-природний феномен, як основоположний принцип правової і політичної систем України, як основоположний принцип судової влади, як правова категорія активно привертає до себе увагу правників. Проте внесення останнім часом змін до процесуального законодавства України, початок роботи нового Верховного Суду й формування новітньої правозастосовної практики істотно змінює й підходи до тлумачення принципу верховенства права та особливостей його застосування, зокрема в цивільному судочинстві.

Мета статті полягає у визначенні особливостей реалізації принципу верховенства права в цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя.

З'ясовано, що утвердження верховенства права і функціонування правової держави можливі за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя такі вимоги, як повага до прав і свобод людини, верховенство Конституції, принцип поділу влади, законність, обмеження дискреційних повноважень, принцип правової визначеності, незалежність суду і суддів.

Встановлено, що верховенство права є основною засадою (принципом) цивільного судочинства, застосовуючи яку суд забезпечує справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Відсутнє універсальне визначення принципу верховенства права, його тлумачення здійснено Конституційним Судом України, Європейським судом з прав людини.

© Віктор Городовенко, 2018

Віктор Городовенко

Доведено, що загально визнаним є те, що основними елементами верховенства права є: 1) законність; 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя перед незалежними та неупередженими судами; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом. Саме зазначені властивості верховенства права й повинні бути враховані судом при здійсненні правосуддя у цивільному судочинстві.

Ключові слова: верховенство права; цивільне судочинство; правосуддя; права людини; справедливість; правова визначеність.

Запроваджена в Україні судово-правова реформа, метою якої є створення законодавчих, організаційних умов для утвердження в Україні незалежної, ефективної та відповідальної судової влади, якій довіряє суспільство, базується на загально визнаних міжнародних засадах здійснення правосуддя, міжнародних гарантіях прав особи, зокрема у сфері судочинства. Стаття 8 Конституції України проголошує, що 'в Україні визнається і діє принцип верховенства права'¹. Згідно зі ст. 129 Конституції України 'суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права'². М. Козюбра зазначає, що 'послідовне втілення в життя принципу верховенства права можливе тільки за умови сильної, незалежної та неупередженої судової влади'³. Верховенство права є 'фундаментальним принципом, на якому будується демократична правова держава і функціонування судової влади в ній'⁴. С. Головатий слушно зауважує, що 'інституційним механізмом забезпечення дієвості верховенства права виступає судова система як незалежна гілка влади'⁵.

У преамбулі Закону України "Про судоустрій і статус суддів" (далі – Закон) зазначено: '...цей Закон визначає організацію судової влади та здійснення правосуддя в Україні, що функціонує на засадах верховенства права відповідно до європейських стандартів і забезпечує право кожного на справедливий суд'⁶. У частині 1 ст. 2 Закону передбачено:

Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України, а також міжнародни-

¹ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

² Там само.

³ М. Козюбра, 'Верховенство права: українські реалії та перспективи' (2010) 3 *Право України* 6.

⁴ В. Городовенко, 'Верховенство права як фундаментальний принцип судової влади' [2012] 14 (1) *Часопис Академії адвокатури України* 1 <<http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/357/378>> дата звернення 11 Лютий 2018.

⁵ С. Головатий, 'Тріада європейських цінностей – верховенство права, демократія, права людини – як основа українського конституційного ладу' (2011) 5 *Право України* 159.

⁶ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.

ми договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України⁷.

Частина 1 ст. 6 Закону передбачає, що 'здійснюючи правосуддя, суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу. Суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України та на засадах верховенства права'⁸. У частині 2 ст. 48 зазначено:

Суддя здійснює правосуддя на основі Конституції і законів України, керуючись при цьому принципом верховенства права. Втручання у діяльність судді щодо здійснення правосуддя забороняється і має наслідком відповідальність, установлену законом⁹.

Верховенство права як соціально-природний феномен, як основоположний принцип правової і політичної систем України, як основоположний принцип судової влади, як правова категорія активно привертає до себе увагу правників. Його сутність досліджувалася у працях В. Авер'янова, С. Головатого, В. Городовенка, М. Козюбри, Л. Москвич, О. Петришина, С. Погребняка, П. Рабіновича, В. Скрипнюка, А. Стрижака, С. Шевчука та інших дослідників. Проте внесення останнім часом змін до процесуального законодавства України, початок роботи нового Верховного Суду й формування новітньої правозастосовної практики істотно змінює й підходи до застосування принципу верховенства права, зокрема в цивільному судочинстві.

Метою дослідження є визначення особливостей реалізації принципу верховенства права в цивільному судочинстві в умовах реформування правосуддя.

Верховенство права є основною засадою цивільного судочинства (п. 1 ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України¹⁰ (далі – ЦПК України) у редакції Закону України від 3 жовтня 2017 р.¹¹). Згідно з ч. 1 ст. 10 ЦПК України 'суд при розгляді справи керується принципом верховенства права'¹². Частина 1 ст. 263 ЦПК України передбачає, що 'судове рішення повинно ґрунтуватися на засадах верховенства права, бути законним і обґрунтованим'¹³.

⁷ Про судоустрій і статус суддів (н 6).

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

¹¹ Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 3 жовтня 2017 р. № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.

¹² Цивільний процесуальний кодекс України (н 10).

¹³ Там само.

Віктор Городовенко

Ці законодавчі положення безпосередньо впливають на формування судової практики й прийняття відповідних актів судової влади. У зв'язку з цим перед суддею, який і застосовуватиме правову норму, постає питання про визначення сутності принципу верховенства права, тих його елементів, ознак, якими суддя повинен керуватися, приймаючи судові рішення.

М. Козюбра справедливо наголошує, що:

Надзвичайна складність і багатогранність поняття верховенства права робить безперспективною будь-яку спробу дати якийсь універсальне визначення принципу верховенства права, придатне на всі випадки життя. У понятті верховенства права переплітаються правові й політичні, культурні й етичні мотиви, внутрішньодержавні та міжнародні, національні, цивілізаційні й загальнолюдські аспекти, наукова істина і цінності добра та справедливості, досягнення правової теорії і практичний юридичний досвід, правові ідеї та здоровий глузд¹⁴.

П. Рабінович зауважує:

Підхід до з'ясування сутності верховенства права, що розглядається, незважаючи на свою начебто простоту й доступність для розуміння, все ж має принаймні одну істотну ваду, а саме: його використання завідомо унеможлиблює уніфіковану інтерпретацію цього явища (і відповідного поняття) – внаслідок, насамперед, плюралізму поглядів на природу права¹⁵.

Варто погодитися з М. Козюброю, що:

Залишається безсумнівним той факт, що утвердження верховенства права і функціонування правової держави можливі за умов, коли в суспільстві послідовно і неухильно втілюються в життя такі вимоги: 1) повага до прав і свобод людини; 2) верховенство Конституції; 3) принцип поділу влади; 4) законність; 5) обмеження дискреційних повноважень, тобто прийняття рішень державними органами і посадовими особами на власний розсуд; 6) принцип визначеності нормативних приписів; 7) принцип пропорційності; 8) принцип правової безпеки і захисту довіри; 9) незалежність суду і суддів¹⁶.

Європейська комісія “За демократію через право” (Венеціанська комісія) стан верховенства права в державі досліджує та оцінює на основі критеріїв схваленого нею на її 106-му пленарному засіданні 11–12

www.pravoua.com.ua

¹⁴ М. Козюбра, ‘Верховенство права і Україна’ (2012) 1-2 Право України 30.

¹⁵ П. Рабінович, ‘Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні’ (2013) 9 Право України 166.

¹⁶ Козюбра (н 14) 35-61.

березня 2016 р. “*Rule of Law Checklist*”¹⁷ – універсального інструмента для оцінювання стану верховенства права в державах – членах Ради Європи.

Пункт 18 “*Rule of Law Checklist*” передбачає:

Венеціанська комісія дійшла висновку, що, незважаючи на різницю в думках, існує консенсус щодо основних елементів верховенства права. Такими основними елементами верховенства права є: (1) законність, зокрема прозорий, підзвітний і демократичний процес прийняття закону; (2) правова визначеність; (3) заборона свавілля; (4) доступ до правосуддя перед незалежними та неупередженими судами, включаючи судову перевірку адміністративних актів; (5) повага до прав людини; (6) недискримінація та рівність перед законом¹⁸.

Принцип верховенства права був також предметом тлумачення Конституційного Суду України (далі – КСУ). Так, в одному з рішень зазначається:

Відповідно до ч. 1 ст. 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Всі ці елементи права об’єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України¹⁹.

П. Рабінович назвав це рішення КСУ ‘офіційним еталоном інтерпретації принципу верховенства права’²⁰, в якому цей Суд продемонстрував комплексний, “інтегрований” підхід до праворозуміння, на якому й ґрунтується його витлумачення принципу та феномена верховенства права. На думку П. Рабіновича:

¹⁷ CDL-AD(2016)007-e Rule of Law Checklist: adopted by the Venice Commission at its 106 plenary session (Venice, 11–12 March 2016) (*Council of Europe*) <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdf=CDL-AD(2016)007-e)> accessed 11 February 2018.

¹⁸ Там само.

¹⁹ Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання) (справа № 1-33/2004). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/print> (дата звернення: 11.02.2018).

²⁰ П. Рабінович, ‘Верховенство права з позицій європейсько-міжнародного та українсько-конституційного судочинства’ (2006) 3 Бюлетень Міністерства юстиції України 11.

Інтерпретація Конституційним Судом України верховенства права базується на такій складовій, як категорія справедливості – фундамент природно-правової позиції; другою складовою виступає засада легістсько-позитивістська, оскільки однією з форм прояву справедливості визнається державний закон; третьою складовою аналізованої інтерпретації Конституційного Суду України виступають й інші – недержавні – соціальні регулятори, зокрема такі як мораль, традиції та звичаї (це свідчить про те, що у цій інтерпретації використані й елементи соціологічно-позитивістського праворозуміння)²¹.

Зміст поняття “верховенство права” було розкрито й Європейським судом з прав людини (далі – ЄСПЛ) у своїх рішеннях через характеристику властивостей цього явища. П. Рабінович здійснив узагальнення інтерпретації верховенства права ЄСПЛ і зазначив, що:

Серед властивостей, характеристик цього явища Європейський суд з прав людини вирізняє такі: визнання пріоритетності, домінування, визначальної ролі прав людини у діяльності держави, оскільки принцип верховенства права втілено в усіх статтях Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яку зобов’язалися дотримувати держави – члени Ради Європи; поширюваність цієї пріоритетності, цього принципу на діяльність усіх без винятку органів державної влади, включаючи, зокрема, й органи прокуратури; правова певність, визначеність (*legal certainty*) становища людини у тій ситуації, в якій вона перебуває; неприпустимість затримання особи на невизначений і непередбачуваний строк, якщо воно здійснено всупереч закону чи судовому рішення; обсяг будь-якого правового розсуду й спосіб його здійснення мають бути з достатньою ясністю визначені законом; наявність громадської довіри до судів як до гарантів справедливості; майже безперешкодна можливість доступу до суду; наявність судового контролю за втручанням виконавчих органів у права людини; підпорядкованість судовому рішенням всіх органів держави і обов’язкове виконання його будь-якими органами і посадовцями; можливість скасування вищим судом рішення нижчого суду, яке не набрало чинності; невтручання законодавчої влади у здійснення правосуддя; секулярність (світський характер) держави; забезпечення державою, у разі застосування смертельної зброї, швидкого й ефективного розслідування справи її органами, аби підтримувати громадську довіру й дотримання ними верховенства права²².

Беручи до уваги саме такі аксіоматичні підходи до визначення сутності принципу верховенства права, його основних елементів та

²¹ Рабінович (н 20) 18-9.

²² П. Рабінович, ‘Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького Суду та Конституційного Суду України’ (2006) 1 Вісник Конституційного Суду України 37.

властивостей, варто застосовувати принцип верховенства права й як основну засаду цивільного судочинства. Як слушно зауважує П. Рабінович, ‘для України (у Конституції якої закріплено положення про “дію” у ній принципу верховенства права) уніфіковане розуміння останнього набуло й безпосередньо практичного значення’²³. О. Петришин наголошує:

Якщо принцип верховенства закону може розглядатися насамперед статично, як пріоритет закону в системі нормативно-правових актів, то верховенство права є питанням, що стосується життя права, творення правових норм, їх здійснення й застосування органами державної влади, перш за все, судами²⁴.

Згідно з ч. 1 ст. 2 ЦПК України:

Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави²⁵.

Отже, перш за все, саме ефективний захист прав людини як прояв принципу верховенства права є метою цивільного судочинства. ‘Квінтесенцією феномена верховенства права є панування у суспільстві саме прав людини’²⁶. Як справедливо зазначає О. Петришин:

Кваліфікація прав людини як найвищих критеріїв і вимог до правового характеру змісту закону передбачає врахування певних аспектів принципу верховенства права щодо різних суб’єктів. Коли стосовно пересічних громадян правомірною (згідно з правом) може вважатися будь-яка поведінка в межах “дозволено все, що законом не заборонено”, тобто принципу верховенства права у повному його сенсі, то щодо державних органів і їх посадових осіб діє загальнообмежувальний підхід – “дозволено лише те, що записано у законі”, тобто передовсім принцип законності. Разом ці дві іпостасі принципу верховенства права дозволяють розглядати його як універсальний стосовно всіх суб’єктів правових відносин, акцентувати на такій принциповій особливості панування права в процесі впорядкування суспільних відносин, як взаємна відповідальність особи й держави²⁷.

²³ Рабінович (н 15).

²⁴ О Петришин, ‘Верховенство права в системі дії права’ (2009) 100 Проблеми законності 18.

²⁵ Цивільний процесуальний кодекс України (н 10).

²⁶ Рабінович (н 20).

²⁷ Петришин (н 24) 24.

Віктор Городовенко

Яскравим прикладом реалізації принципу верховенства права у цивільному судочинстві може слугувати положення ч. 2 ст. 5 ЦПК України:

У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушеного, невизнаного або оспореного права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в позові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону²⁸.

Зазначений нормативний припис надає широкі можливості забезпечення захисту порушених суб'єктивних прав та інтересів особи. Захист прав людини в цивільному судочинстві має відбуватися, безумовно, із застосуванням принципу правової визначеності, що свідчитиме про реалізацію принципу верховенства права в правозастосовній діяльності суду. С. Шевчук зазначає, що:

Принцип правової визначеності виявляється, серед іншого, не лише у чіткості та зрозумілості норм права, які підлягають застосуванню, а й у забезпеченні єдності судової практики та єдиному розумінні й тлумаченні відповідних норм судами <...>.

Єдність судової практики – це одна з основних цінностей правової системи, до втілення якої повинні прагнути всі – від політиків до суддів вищих судів, якщо вони дійсно щиро переконані у реальності, а не ефемерності принципу верховенства права та дбають про повагу до судової влади й про державу, що керується принципом верховенства права²⁹.

Варто зазначити, що у правозастосовній діяльності нового Верховного Суду принцип верховенства права не є декларативним положенням. Саме судова практика стає фільтром “життєздатності” певної правової категорії, і правозастосовна практика судових органів у цивільному судочинстві свідчить про те, що саме принцип верховенства права створює можливості для ухвалення законного, обґрунтованого судового рішення шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільної справи.

Проаналізуємо реалізацію принципу верховенства права в цивільному судочинстві на прикладах судового розгляду конкретних цивільних справ. Так, колегія суддів Верховного Суду при розгляді судової справи № 572/1762/15-ц встановила, що:

www.pravoua.com.ua

²⁸ Цивільний процесуальний кодекс України (н 10).

²⁹ С. Шевчук, “Забезпечення єдності судової практики в умовах існування спеціалізованої юрисдикції” (2013) 9 Право України 306.

Судами для обчислення розміру пені на підставі статті 196 СК України було застосовано різні правові висновки, що містяться в постановках Верховного Суду України <...>. Зокрема, спочатку Верховний Суд України зробив висновок, що пеня обчислюється "...виходячи із суми несплачених аліментів за кожен місяць окремо від дня порушення платником аліментів свого обов'язку щодо їх сплати до дня ухвалення судом рішення...", згодом, Верховний Суд України вказав, що "...пеня нараховується на суму заборгованості за той місяць, в якому не проводилось стягнення аліментів <...>. Сума заборгованості за аліментами за попередні місяці не додається до заборгованості за наступні місяці, а кількість днів прострочення обчислюється виходячи з того місяця, в якому аліменти не сплачувались". Верховний Суд зазначив, що не може бути застосований до різних висновків Верховного Суду України підхід такий же, як для вирішення темпоральної колізії норм, що має застосовуватися норма, яка прийнята остання, оскільки будь-яких законодавчих та доктринальних передумов для цього немає. Європейський суд з прав людини зауважив, що одним із фундаментальних аспектів верховенства права є принцип правової визначеності, який, між іншим, вимагає щоб при остаточному вирішенні справи судами їх рішення не викликали сумнівів <...>. У зв'язку з наведеним колегія суддів Верховного Суду відступила від висновків щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладених в раніше ухвалених рішеннях Верховного Суду України, і ухвалила передати на розгляд Великої Палати Верховного Суду справу № 572/1762/15-ц за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про стягнення аліментів у твердій грошовій сумі, заборгованості за аліментами, пені за прострочення сплати аліментів³⁰.

У цьому контексті варто підтримати позицію С. Шевчука, що:

Принцип верховенства права у правовій системі завжди відповідає за справедливість, особливо у сфері правозастосування (правосуддя), оскільки метою правового регулювання у суспільстві є досягнення справедливості не тільки абстрактно, а й з урахуванням конкретних життєвих обставин³¹.

Принцип правової визначеності як елемент верховенства права був застосований і Великою Палатою Верховного Суду в ухвалі від 29 січня 2018 р. у судовій справі № 357/3258/16-ц, у якій зазначається, що:

Принцип верховенства права передбачає наявність правової визначеності, а Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Ка-

³⁰ Ухвала Верховного Суду від 23 січня 2018 р. № 71826027 у судовій справі № 572/1762/15-ц. URL : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71826027> (дата звернення: 17.02.2018).

³¹ С. Шевчук, 'Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України' (2011) 5 Право України 175.

саційного цивільного суду в ухвалі від 18 січня 2018 року висловив серйозний сумнів стосовно передбачуваності застосування статті 125 ЖК з огляду на висновок Верховного Суду України, викладений у постанові від 5 липня 2017 року у справі № 761/15791/15-ц <...>. Верховний Суд констатував, що правовий висновок Верховного Суду України, викладений у постанові від 5 липня 2017 р. в справі № 761/15791/15-ц, не узгоджується з позицією Європейського суду з прав людини, який вважає, що для вирішення питання про виселення потрібно оцінити співмірність виселення, встановити баланс між інтересами особи, яку виселяють, та інтересами держави щодо того, наскільки виселення становитиме для цієї особи надмірний тягар у конкретній ситуації. Вказане дозволило Верховному Суду “серйозно сумніватися в передбачуваності застосування статті 125 ЖК”, констатувати, що “відсутність доступного і розумно передбачуваного судового тлумачення призводить до порушень прав особи”. Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що формулювання законів не завжди чіткі. Тому їх тлумачення та застосування залежить від практики. І роль розгляду справ у судах полягає саме у тому, щоб позбутися таких інтерпретаційних сумнівів з урахуванням змін у повсякденній практиці³².

Наведені приклади розгляду судових справ у цивільному судочинстві свідчать саме про “життєздатність” принципу верховенства права для правозастосовної діяльності суду та його реалізацію у цивільному судочинстві задля забезпечення справедливості в суспільстві та відновлення довіри суспільства до судової влади.

Проте варто зазначити, що в деяких випадках при розгляді цивільних справ можна констатувати й порушення принципу верховенства права, що є недопустимим. Так, в одній з ухвал апеляційного суду, постановленій у січні 2018 р. за апеляційною скаргою на рішення районного суду в справі за позовом громадянина до державного підприємства про поновлення на роботі і стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу, зазначається:

Роз’яснити учасникам справи про необхідність надання їх представниками доказів наявності у них повноважень адвокатів, оскільки відповідно до пп. 11 п. 16¹ розділу XV “Перехідні положення” Конституції України з 1 січня 2018 року представництво у судах апеляційної інстанції здійснюється виключно прокурорами та адвокатами відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 131¹ та статті 131² Конституції України³³.

³² Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 29 січня 2018 р. № 71897500 у судовій справі № 357/3258/16-ц. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71897500> (дата звернення: 17.02.2018).

³³ Ухвала апеляційного суду Миколаївської області від 31 січня 2018 р. № 71926314 у судовій справі № 487/2199/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71926314> (дата звернення: 17.02.2018).

Такою ухвалою суду не враховано положення ч. 5 ст. 131² Конституції України:

Законом можуть бути визначені винятки щодо представництва в суді у трудових спорах, спорах щодо захисту соціальних прав, щодо виборів та референдумів, у малозначних спорах, а також стосовно представництва малолітніх чи неповнолітніх осіб та осіб, які визнані судом недієздатними чи дієздатність яких обмежена³⁴.

Такий виняток щодо представництва в суді передбачено у ч. 2 ст. 60 ЦПК України:

Під час розгляду спорів, що виникають з трудових відносин, а також справ у малозначних спорах (малозначні справи) представником може бути особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність, за винятком осіб, визначених у статті 61 ЦПК України³⁵.

Отже, представництво у суді апеляційної інстанції під час розгляду трудового спору може здійснюватися не тільки прокурорами та адвокатами, враховуючи дію принципу верховенства права та нормативні приписи ч. 5 ст. 131² Конституції України, ч. 2 ст. 60 ЦПК України, а й іншими особами, визначеними ЦПК України.

Висновки. Підсумовуючи, можна зробити висновок, що верховенство права є основною засадою (принципом) цивільного судочинства, застосовуючи яку суд забезпечує справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. Відсутнє універсальне визначення принципу верховенства права як в законодавстві, так і в доктрині права, його тлумачення здійснено КСУ та ЄСПЛ. Загальновизнаним є те, що основними елементами верховенства права є: 1) законність; 2) правова визначеність; 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя перед незалежними та неупередженими судами; 5) повага до прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом. Саме зазначені властивості верховенства права й повинні бути враховані судом при здійсненні правосуддя у цивільному судочинстві.

³⁴ Конституція України (н 1).

³⁵ Цивільний процесуальний кодекс України (н 10).

REFERENCES

List of legal documents

Legislation

1. Cyvilnyi procesualnyi kodeks Ukrainy [The Code of Civil Procedure of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 18 bereznia 2004 r. № 1618-IV. *Vidomosti Verkhovnoii Rady Ukrainy*. 2004. № 40–41, 42. St. 492 (in Ukrainian).
2. Konstytusiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 28 chervnia 1996 r. № 254k/96-VR. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141 (in Ukrainian).
3. Pro vnesennia zmin do Hospodarskoho procesualnoho kodeksu Ukrainy, Cyvilnoho procesualnoho kodeksu Ukrainy, Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv [On Amending the Code of Economic Procedure of Ukraine, the Code of Civil Procedure of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other Pieces of Legislation]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 3 zhovtnia 2017 r. № 2147-VIII. *Vidomosti Verkhovnoji Rady Ukrainy*. 2017. № 48. St. 436 (in Ukrainian).
4. Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judicial System and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy [the Law of Ukraine] vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-VIII. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2016. № 31. St. 545 (in Ukrainian).

Cases

5. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 2 lystopada 2004 r. № 15-rp/2004 za konstytutsiinym podanniam Verkhovnoho Sudu Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) polozhen statti 69 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy (u spravi pro pryznachennia sudom bilsh miakoho pokarannia) [Decision of the Constitutional Court of Ukraine Dated November 2, 2004 № 15-rp/2004 in the Case Following the Constitutional Petition of the Supreme Court of Ukraine Concerning the Compliance with the Constitution of Ukraine (Constitutionality) of the Provisions of Article 69 of the Criminal Code of Ukraine (in the Case of Sentence Mitigation by Court)] (sprava [Case] № 1-33/2004). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04> (accessed: 11.02.2018) (in Ukrainian).
6. Ukhvala apeliatsiinoho sudu Mykolaiivskoi oblasti [Ruling of the Court of Appeal in Mykolaiv region] vid 31 sichnia 2018 r. № 71926314 u sudovii spravi [in a Court Case] № 487/2199/17. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71926314> (accessed: 17.02.2018) (in Ukrainian).
7. Ukhvala Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu [Ruling of the Grand Chamber of the Supreme Court] vid 29 sichnia 2018 r. № 71897500 u sudovii spravi [in a Court Case] № 357/3258/16-п. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71897500> (accessed: 17.02.2018) (in Ukrainian).
8. Ukhvala Verkhovnoho Sudu [Ruling of the Supreme Court] vid 23 sichnia 2018 r. № 71826027 u sudovii spravi [in a Court Case] № 572/1762/15-п. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/71826027> (accessed: 17.02.2018) (in Ukrainian).

Bibliography

Journal articles

9. Holovati S, ‘Triada yevropeiskykh tsinnosti – verkhovenstvo prava, demokratiia, prava liudyny – yak osnova ukrainskoho konstytutsiinoho ladu’ [‘The European Values Triad –

- Rule of Law, Democracy, Human Rights – as the Basis of the Ukrainian Constitutional System’] (2011) 5 *Pravo Ukrainy* 159 (in Ukrainian).
10. Horodovenko V, ‘Verkhovenstvo prava yak fundamentalnyi pryntsyv sudovoi vlady’ [‘The Rule of Law as the Fundamental Principle of the Judiciary’] [2012] 14(1) *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy* 1 <<http://e-pub.aau.edu.ua/index.php/chasopys/article/view/357/378>> accessed 11 February 2018 (in Ukrainian).
  11. Koziubra M, ‘Verkhovenstvo prava: ukrainski realii ta perspektyvy’ [‘The Rule of Law: Ukrainian Realities and Prospects’] (2010) 3 *Pravo Ukrainy* 6 (in Ukrainian).
  12. – –, ‘Verkhovenstvo prava i Ukraina’ [‘The Rule of Law and Ukraine’] (2012) 1-2 *Pravo Ukrainy* 30 (in Ukrainian).
  13. Petryshyn O, ‘Verkhovenstvo prava v systemi dii prava’ [‘The Rule of Law in the Domain of Law’] (2009) 100 *Problemy zakonnosti* 18 (in Ukrainian).
  14. Rabinovych P, ‘Verkhovenstvo prava v interpretatsii Strasburzkoho Sudu ta Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy’ [‘The Rule of Law in the Interpretation of the Strasbourg Court and the Constitutional Court of Ukraine’] (2006) 1 *Visnyk Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy* 37 (in Ukrainian).
  15. – –, ‘Verkhovenstvo prava z pozytsii yevropeisko-mizhnarodnoho ta ukrainsko-konstytutsiinoho sudochynstva’ [‘The Rule of Law from the Perspective of the European International and Ukrainian Constitutional Court Procedure’] (2006) 3 *Biuletyn Ministerstva yustytzii Ukrainy* 11 (in Ukrainian).
  16. – –, ‘Verkhovenstvo prava: doktrynalni interpretatsii v Ukraini’ [‘The Rule of Law: Doctrinal Interpretations in Ukraine’] (2013) 9 *Pravo Ukrainy* 166 (in Ukrainian).
  17. Shevchuk S, ‘Pryntsyv verkhovenstva prava ta naivysycha yurydychna syla Konstytutsii Ukrainy’ [‘The Rule of Law Principle and the Supreme Legal Force of the Constitution of Ukraine’] (2011) 5 *Pravo Ukrainy* 175 (in Ukrainian).
  18. – –, ‘Zabezpechennia yednosti sudovoi praktyky v umovakh isnuvannia spetsializovanoi yurydyktsii’ [‘Ensuring the Court Practice Consistency in the Context of Specialized Jurisdiction’] (2013) 9 *Pravo Ukrainy* 306 (in Ukrainian).

Websites

19. CDL-AD(2016)007-e Rule of Law Checklist: adopted by the Venice Commission at its 106 plenary session (Venice, 11–12 March 2016) (*Council of Europe*) <[http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2016\)007-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2016)007-e)> accessed 11 February 2018 (in English).

Viktor Horodovenko

IMPLEMENTATION OF THE RULE OF LAW PRINCIPLE IN CIVIL PROCEEDINGS IN THE CONTEXT OF THE REFORMATION OF JUSTICE

ABSTRACT. The rule of law is a fundamental principle forming the basis of a democratic rule-of-law state and underlying the operation of the judiciary within its framework. The rule of law as a social and natural phenomenon, as a cornerstone principle of Ukraine’s legal and political systems, as a cornerstone principle of the judiciary and as a legal category draws proactive attention of legal professionals. However, recent changes to the laws of procedure of Ukraine, the start of operation of the new Supreme Court and the set up of the latest law enforcement practice significantly changes the approaches to the

Віктор Городовенко

interpretation of the rule of law principle and the specifics of its application, in particular, in civil proceedings.

The purpose of the article is to determine the specific features pertaining to the implementation of the rule of law principle in civil proceedings in the context of the reformation of justice.

The article demonstrates that the establishment of the rule of law and the operation of a rule-of-law state are possible where society consistently and uninterruptedly implements such requirements as respect for human rights and freedoms, the rule of the Constitution, the principle of separation of powers, legality, restriction of discretionary powers, the principle of legal certainty, and independence of courts and judges.

It is established that the rule of law is the keystone (the fundamental principle) of civil proceedings, and applying it, a court of law ensures a fair, impartial and timely trial and resolution of civil cases with the aim of efficient protection of infringed, unrecognized or disputed rights, freedoms or interests of individuals, rights and interests of legal entities, and interests of the State. There is no universal definition of the rule of law; however, its interpretation is given by the Constitutional Court of Ukraine and the European Court of Human Rights.

The article proves that the generally recognized fundamental elements of the rule of law are as follows: (1) legality; (2) legal certainty; (3) prohibition of arbitrariness; (4) access to justice before independent and impartial courts; (5) respect for human rights; (6) non-discrimination and equality before the law. It is these characteristics of the rule of law that should be taken into account by a court of law while administering justice in civil proceedings.

KEYWORDS: rule of law; civil proceedings; administration of justice; human rights; justice; legal certainty.